

Sygn. akt V CSK 598/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 13 grudnia 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak

SSN Roman Trzaskowski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa B. L.

przeciwko Bankowi (...) S.A. w W.

o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 13 grudnia 2018 r.,

skargi kasacyjnej pozwanego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 30 marca 2017 r., sygn. akt I ACa [...] /17,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Powód B. L. domagał się pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego w postaci bankowego tytułu egzekucyjnego nr 119/2012 (dalej - „BTE”) wystawionego przez pozwany Bank (...) S.A. w W. (dalej - „Bank”) i zaopatrzonego w klauzulę wykonalności postanowieniem Sądu Rejonowego w W. z dnia 14 listopada 2012 r. (dalej - „Tytuł wykonawczy”).

Wyrokiem z dnia 20 września 2016 r. Sąd Okręgowy w W. pozbawił Tytuł wykonawczy wykonalności w zakresie kwoty 677.580 zł (pkt I) i oddalił powództwo w pozostałym zakresie (pkt II).

Ustalił m.in., że w dniu 29 listopada 2005 r. I. sp. z o.o. w W. (dalej - „Spółka”) - aktualnie, po przekształceniach, C. S.A. - zawarła z Bankiem umowę o kredyt w rachunku bieżącym nr (...) (dalej - „Umowa o kredyt”), przedłużaną kolejnymi aneksami. Mocą aneksu nr 5 z dnia 27 listopada 2008 r. (dalej - „Aneks”) hipotekę kaucyjną łączną zwiększono do kwoty 5.071.000 zł i objętą nią - oprócz nieruchomości Spółki - także nieruchomości należące do I. Sp. z o.o., powoda i jego żony (współwłasność) oraz do powoda. W czasie zawierania Aneksu powód pełnił funkcję prezesa zarządu Spółki.

W dniu 22 listopada 2011 r. powód złożył – podobnie jak inni dłużnicy rzeczowi z tytułu zabezpieczenia należności wynikających z Umowy o kredyt - oświadczenie wyrażające zgodę na przedłużenie obowiązywania hipoteki kaucyjnej, a dwa dni później oświadczenie o poddaniu się egzekucji z hipoteki ustanowionej na jego nieruchomościach.

W dniu 14 maja 2012 r. Bank wypowiedział Umowę o kredyt, a w dniu 30 czerwca 2012 r. (w ustaleniach wskazano datę 29 sierpnia 1997 r., co jest oczywistą omyłką) wystawił przeciwko dłużnikom rzeczowym solidarnym, tj. I. Sp. z o.o., powodowi i jego żonie, BTE, stwierdzający ich zobowiązanie do zapłaty 2.892.932,28 zł wraz z odsetkami. Postanowieniem z dnia 13 listopada 2012 r. Sąd Rejonowy w W. (sygn. akt XI Co (...)) nadał BTE klauzulę wykonalności z

zastrzeżeniem odpowiedzialności dłużników do oznaczonych kwot (względem powoda - do kwoty 5.071.200 zł).

Na tej podstawie Bank zainicjował postępowanie egzekucyjne z objętych hipoteką łączną nieruchomości należących do I. sp. z o.o. oraz powoda i jego żony.

Postanowieniem z dnia 31 stycznia 2013 r. (sygn. akt XI Co (...)) Sąd Rejonowy w W. wydał dalszy tytuł wykonawczy w celu wszczęcia egzekucji z bliżej oznaczonych nieruchomości powoda, położonych w W., co skutkowało ich sprzedażą w postępowaniu egzekucyjnym.

Postanowieniem z dnia 21 czerwca 2013 r. Sąd Rejonowy zatwierdził przyjęty na zgromadzeniu wierzycieli w dniu 3 czerwca 2013 r. układ w postępowaniu upadłościowym, przewidujący konwersję wierzytelności Banku w łącznej kwocie 2.032.716,16 zł na akcje Spółki.

Na dzień 4 kwietnia 2016 r. zadłużenie Spółki wobec Banku wynosiło - według niego - 2.841.237,76 zł, w tym wymagalny kapitał w kwocie 2.805.646,28 zł. Na dzień 7 czerwca 2016 r. pozwany był w posiadaniu 33.879 akcji serii B o wartości nominalnej 20 zł każda.

Uzasadniając tylko częściowe uwzględnienie powództwa, Sąd Okręgowy odrzucił zarzut powoda, że ustanowienie hipoteki na nieruchomościach powoda było nieważne na podstawie art. 17 § 1 i 2 w związku z art. 15 § 1 k.s.h. Stwierdził, że celem art. 15 § 1 k.s.h. jest uniemożliwienie zawierania umów prowadzących do transferu środków ze spółki kapitałowej do osób piastujących funkcję jej organów, i uznał, iż w okolicznościach niniejszej sprawy przepis ten nie ma zastosowania, gdyż w sytuacji ustanowienia hipoteki na nieruchomości powoda (jako członka zarządu), to Spółka - a nie powód - jest beneficjentem czynności prawnej (ustanowienie hipoteki następuje „na rzecz Spółki”), a ponadto ustanowienie hipoteki nie nastąpiło na podstawie umowy zawartej między Spółką a powodem. W konsekwencji Sąd uznał, że brak uchwały wspólników Spółki wyrażającej zgodę na ustanowienie hipoteki zabezpieczającej wierzytelność kredytową Banku względem Spółki, nie wpłynął na ważność umowy, mocą której powód „zobowiązał się znosić zabezpieczenie hipoteczne na własnych

nieruchomościach na rzecz pozwanego, z tytułu zobowiązania osobistego z umowy kredytowej podjętego przez I. SA”, gdyż udzielenie tej zgody było zbędne.

Natomiast Sąd pierwszej instancji częściowo uwzględnił podniesiony przez powoda zarzut spełnienia świadczenia, przyjmując, że konwersja wierzytelności Banku na akcje Spółki w jej podwyższonym kapitale zakładowym, skutkująca ich nabyciem przez Bank, jest równoznaczna ze spełnieniem przez Spółkę świadczenia zamiennego (*datio in solutum*) i stosownym umorzeniem wierzytelności. W dacie objęcia akcji Bank uzyskał zatem częściowe zaspokojenie swych roszczeń, odpowiadające wartości nominalnej objętych akcji (wobec nieudowodnienia przez którąkolwiek ze stron, że ich wartość rynkowa jest inna).

Wskutek apelacji powoda, wyrokiem z dnia 30 marca 2017 r. Sąd Apelacyjny w W. zmienił wyrok Sądu Okręgowego w punkcie II w ten sposób, że pozbawił tytuł wykonawczy wykonalności również w zakresie kwoty 2.128.065,28 zł, i co do kosztów postępowania, oraz orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

W uzasadnieniu - aprobując w całości poczynione przez Sąd Okręgowy ustalenia faktyczne, w tym ustalenie co do tego, że w chwili zawarcia Aneksu powód był prezesem zarządu Spółki - wskazał, że o rozstrzygnięciu zadecydowały dwie kwestie. Po pierwsze, kwestia prawna, dotycząca tego, czy art. 15 § 1 k.s.h. obejmuje sytuacje, w których członek zarządu ustanawia na należących do niego nieruchomościach hipotekę dla zabezpieczenia spłaty kredytu udzielonego spółce. Zdaniem Sądu odwoławczego, „tego rodzaju czynność prawna, zastrzeżona w umowie kredytowej pomiędzy pozwanym Bankiem a spółką zarządzaną przez powoda w czasie podpisywania przez niego aneksu nr 5 do tej umowy, rodzi więź obligacyjną nie tylko pomiędzy stronami umowy o kredyt, ale również pomiędzy powodem a spółką przez niego zarządzaną, przy czym w przypadku tej ostatniej relacji trzeba mówić o istnieniu umowy nienazwanej, podobnej do umowy poręczenia, a zatem o umowie objętej dyspozycją art. 15 § 1 k.s.h. Zawarcie takiej umowy bez zgody walnego zgromadzenia prowadzi do jej nieważności, zgodnie z art. 17 k.s.h., co w szczególności odnosi się do postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia hipotecznego, wprowadzonego do umowy aneksem nr 5”.

Po drugie, istotna dla Sądu była kwestia „o charakterze faktycznym”, a mianowicie to, że w chwili podpisywania aneksu nr 5 do Umowy, „którym zabezpieczenie w formie hipoteki na nieruchomościach należących do powoda zostało do umowy wprowadzone”, powód był prezesem zarządu Spółki. W rezultacie, zdaniem Sądu Apelacyjnego, nie ulega wątpliwości, „że powód, zaciągając w tym aneksie zobowiązanie umowne względem spółki w przedmiocie zabezpieczenia spłaty kredytu zaciągniętego przez spółkę, działał jako członek zarządu spółki”.

Z tego względu Sąd uznał, że „wobec braku zgody przewidzianej w art. 15 k.s.h., rozpatrywana umowa w zakresie dotyczącym zabezpieczenia hipotecznego dotknięta była nieważnością”, co skutkowało koniecznością uwzględnienia powództwa w całości.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...) wniósł pozwany Bank, zaskarżając go w całości i zarzucając naruszenie art. 15 § 1 w związku z art. 17 k.s.h.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzut skarżącego zmierza przede wszystkim do wykazania, że ustanowienie przez członka zarządu na własnych nieruchomościach hipoteki zabezpieczającej zobowiązanie kredytowe spółki nie jest inną podobną umową w rozumieniu art. 15 § 1 k.s.h., gdyż przepis ten dotyczy wyłącznie umów, których beneficjentem jest członek zarządu, a nie spółka. Ponadto ustanowienie hipoteki nie wymaga zawarcia umowy pomiędzy właścicielem nieruchomości a dłużnikiem kredytowym, lecz jednostronnego oświadczenia właściciela nieruchomości. Powód podważa także pogląd Sądu Apelacyjnego, że ustanowienie hipoteki „było wyrazem” zawarcia umowy nienazwanej między powodem a Spółką, podobnej do umowy poręczenia, której źródłem było zastrzeżenie w Umowie kredytowej zabezpieczenia hipotecznego, a więc Umowa, której powód nie był stroną. W konsekwencji nie zgadza się z oceną, że brak zgody walnego zgromadzenia Spółki na zawarcie przez nią umowy nienazwanej z powodem, w drodze której ustanowił on hipotekę na swych nieruchomościach dla

zabezpieczenia spłaty przez Spółkę kredytu, spowodował nieważność ustanowienia hipoteki.

Przedmiotem krytyki pozwanego są zatem oceny prawne Sądu Apelacyjnego, wyrażone w całości na stronie 8 uzasadnienia, których jednoznaczna rekonstrukcja nie należy do zadań łatwych, co tylko po części wiąże się ze zwiążnością wyводу.

Początkowy jego fragment wskazuje jednoznacznie, że rdzeniem wątpliwości dostrzeganej przez Sąd drugiej instancji jest to, czy art. 15 § 1 k.s.h. obejmuje także czynność prawną ustanowienia przez członka zarządu na należących do niego nieruchomościach hipoteki dla zabezpieczenia spłaty kredytu udzielonego spółce. Dalej Sąd wyjaśnia, że „tego rodzaju czynność prawna” - a więc ustanowienie hipoteki - „zastrzeżona w umowie kredytowej” pomiędzy Bankiem a Spółką, „rodzi więź obligacyjną” między stronami umowy o kredyt, jak również więź obligacyjną w postaci umowy nienazwanej, podobnej do umowy poręczenia i objętej art. 15 § 1 k.s.h., między powodem a Spółką. Fragment ten sugeruje, że w ocenie Sądu odwoławczego § 8 ust. 1 Aneksu, w którym zastrzeżono, iż „Prawne zabezpieczenie spłaty udzielonego kredytu, a także innych związanych z kredytem należności stanowi: 1. Hipoteka kaucyjna łączna do wysokości 5.071.200,00 zł” m.in. na oznaczonych nieruchomościach powoda, nie jest jeszcze - przynajmniej względem powoda - równoznaczne z ustanowieniem hipoteki, lecz ma jedynie podwójny skutek obligacyjny: między stronami Umowy (którego Sąd bliżej nie wyjaśnia) i między powodem a Spółką, przy czym więź obligacyjna między powodem a Spółką ma charakter umowy nienazwanej, podobnej do poręczenia. Dalej Sąd Apelacyjny stwierdza, że „zawarcie takiej umowy” - a więc owej, bliżej nie scharakteryzowanej, obligacyjnej umowy nienazwanej - bez zgody walnego zgromadzenia prowadzi do jej nieważności (art. 17 k.s.h.), co „w szczególności” ma odnosić się do „postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia hipotecznego”, wprowadzonego do Umowy Aneksem. W ten sposób przenosi akcent z kwestii zastosowania art. 15 ust. 1 k.s.h. do ustanowienia hipoteki - zidentyfikowanej na wstępie jako kluczowa - na zastosowanie tego przepisu do nienazwanej umowy obligacyjnej między powodem a Spółką, której źródłem jest zastrzeżenie zabezpieczenia w postaci

hipoteki kaucyjnej na jego nieruchomościach. Brak zgody walnego zgromadzenia na umowę nienazwaną skutkować ma nieważnością tego zastrzeżenia. Sąd Apelacyjny nie wyjaśnia jednak, w jaki sposób Umowa kredytowa zawarta między Bankiem a Spółką - a więc skuteczna tylko między tymi stronami - miałaby „rodzić” jakiekolwiek zobowiązanie powoda. Być może stanowiło to nawiązanie do poglądów wyrażonych w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2013 r., II CSK 302/12 (nie publ.), nie uwzględniające istotnych różnic w podstawie faktycznej obu rozstrzygnięć. Nie można też wykluczyć, że Sąd odwoławczy uznał - czego wprost nie wyraził - iż zawierając Aneks jako reprezentant (prezes zarządu) Spółki, powód zaciągał zarazem względem niej w imieniu własnym nienazwane zobowiązanie, podobne do poręczenia, czyli działał niejako w podwójnym charakterze. Chodziłoby wówczas o umowę członka zarządu ze spółką, podlegającą art. 379 k.s.h.

W każdym razie należy zgodzić się z zarzutem powoda, że traktowanie zastrzeżenia w Umowie kredytowej przewidującego, iż stanowiąca zabezpieczenie spłaty kredytu hipoteka kaucyjna łączna obejmuje także nieruchomości powoda, a więc osoby innej niż kredytobiorca, jako źródła umowy nienazwanej między powodem a Spółką było bezpodstawne.

Ustosunkowując się do pozostałych zastrzeżeń skarżącego trzeba przede wszystkim przypomnieć, że art. 15 § 1 k.s.h. wymaga zgody walnego zgromadzenia na zawarcie przez spółkę z członkiem zarządu - albo „na jego rzecz” - umowy kredytu, pożyczki, poręczenia lub innej podobnej umowy. Skarżący ma rację, że celem przepisu jest poddanie dodatkowej kontroli umów, które prowadzą do zaangażowania środków spółki albo jej odpowiedzialności z korzyścią dla członka jej zarządu (m.in.), a więc umów, które stwarzają niebezpieczeństwo narażenia na szwank interesu spółki (por. szerzej por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r., III CZP 69/10, OSNC 2011, nr 5, poz. 54; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r., II CSK 349/16, OSNC 2018, nr 1, poz. 9). Niebezpieczeństwo to uwidacznia się np. w razie udzielenia przez spółkę członkowi zarządu pożyczki bez oprocentowania lub kredytu o symbolicznym oprocentowaniu, albo poręczenia nieodpłatnie za jego zobowiązanie, którego następnie on nie wykonuje. Umowami podobnymi

są wszelkie umowy, do których istoty należy transfer środków ze spółki do majątku osób wskazanych w art. 15 § 1 k.s.h., na ich rzecz, albo udzielanie im zabezpieczeń, czyli umowy, które wywierają - przynajmniej pośrednio - jednostronnie korzystne skutki prawne dla tych osób, będących ich rzeczywistymi beneficjentami (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r., II CSK 349/16). O podobieństwie takim nie sposób natomiast mówić w sytuacji, w której to członek zarządu ustanawia na swojej nieruchomości hipotekę zabezpieczającą zobowiązanie spółki. I nie chodzi o to, że ustanowienie hipoteki ma charakter czynności jednostronnej - jak błędnie wywodzi skarżący (co do umownego charakteru hipoteki bankowej por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2007 r., IV CSK 209/07, nie publ.) - lecz o to, iż nie jest to w ogóle umowa zawierana przez spółkę, ani z członkiem zarządu ani na jego rzecz. Ustanowienie hipoteki przez członka zarządu następuje mocą umowy zawieranej między członkiem zarządu a wierzycielem spółki, której spółka nie jest stroną i która z tego względu nie może w żaden sposób pogarszać jej położenia prawnego. W ten bowiem sposób nie można zakwalifikować ewentualnego wstąpienia przez dłużnika rzeczowego, który spłacił wierzyciela, w jego prawa na podstawie art. 518 § 1 pkt 1 k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2003 r., IV CK 232/02, nie publ.), skoro zmienia się wówczas jedynie wierzyciel, a nie treść zobowiązania spółki. Skarżący trafnie zwraca też uwagę, że nie ma żadnych podstaw, by uznać, iż o ważności umowy hipoteki zawartej między właścicielem nieruchomości, będącym członkiem zarządu spółki, a bankiem, miałyby decydować uchwała organu osoby trzeciej, jaką jest spółka.

Spostrzeżenia te są aktualne niezależnie od tego, czy uznaje się - zgodnie z przeważającym poglądem - że ustanowienie hipoteki może nastąpić w drodze zawarcia umowy czysto rozporządzającej, a więc bez podstawy obligacyjnej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2007 r., IV CSK 193/07, OSNC-ZD 2008, nr C, poz. 78), czy też przyjmuje się, mocą art. 245 § 1 k.c., iż zasadą jest istnienie takiej podstawy w postaci zobowiązania właściciela nieruchomości (członka zarządu) do ustanowienia hipoteki na rzecz wierzyciela. W żadnym razie nie chodzi tu o umowę zawieraną przez spółkę, podobną do wprost wymienionych w art. 15 § 1 k.s.h.

Odrębną kwestią jest możliwość objęcia hipoteką art. 15 § 1 k.s.h. ewentualnych umów między spółką a przyszłym dłużnikiem rzeczowym-członkiem zarządu spółki, zobowiązujących go do ustanowienia hipoteki zabezpieczającej zobowiązania spółki (np. umowa zlecenia). Zapewne takiej właśnie umowy, zakwalifikowanej jako „nienazwana”, dotyczył lakoniczny wywód Sądu Apelacyjnego. Pomijając już jednak sygnalizowane uprzednio zastrzeżenia dotyczące wywiedzenia tego rodzaju umowy „nienazwanej” powoda ze Spółką z Umowy kredytowej, a więc umowy zawartej między Spółką a Bankiem, trzeba stwierdzić, że poddanie takiej umowy mechanizmowi kontrolnemu określone art. 15 § 1 k.s.h. można by rozważać wtedy, gdyby strony zastrzegły w niej wynagrodzenie dla członka zarządu, co stwarzałoby zagrożenie przysporzenia mu nieuzasadnionej korzyści (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r., III CZP 69/10, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r., II CSK 349/16 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CSK 516/12, nie publ.). Jednakże nawet wówczas członek zarządu, jako dłużnik rzeczowy nie mógłby powoływać się na zarzuty wynikające z tej umowy (w tym zarzut jej nieważności ze względu na art. 15 § 1 w związku z art. 17 § 1 k.s.h.) względem wierzyciela spółki (np. banku), który nie jest jej stroną i dla którego umowa ta stanowi *res inter alios acta*.

Z tych względów, a także z uwagi na konieczność rozpatrzenia przez Sąd odwoławczy pozostałych zarzutów apelacyjnych powoda, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

jw